

OSMANLI-UKRAYNA MÜNASEBETLERİNİN BAŞLAMASI*

Prof. Dr. MÜCTEBA İLGÜREL

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki fetihleri, bu devletin büyümesini sağlarken değişik milletlerle de teması gündeme getiriyordu. Bu fetihler devam ettikçe birçok Balkan milleti Osmanlı Devleti câmiasına katılıyordu. Bu yüzden devlet büyüyor ve sınırları genişliyordu. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, bünyesinde değişik ırkları bulunduran bir imparatorluk hâline gelmişti. Bu ırklar aynı zamanda değişik din ve mezheplere de mensup bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti'nin fethettiği ülkelerin halkını hoş tutması, dinî serbestiyet tanınması bu yayılmayı kolaylaştırdı. Böylece köylü ve kilise Osmanlı himayesine de alınmış, aynı zamanda halkın gönlü de hoş tutulmuştu. Kısaca ilk devir kaynaklarında görülen "istimalet" politikası olarak izah edilen bu yayılma âdeta zorunlu bir hal almıştı. İşte bu genişleme siyaseti Osmanlı Devleti'ni, II. Bâyezid devrinde henüz Moskova civarında büyümekte olan Moskova Knezliği (Grandük) ile temasa getirdi. Nitekim III. İvan (1462-1505), civarındaki knez ve derebeyleri Moskova'ya bağlıyor ve Rusya'nın temellerini atıyordu. İşte bu sırada Altınordu Hanlığı eski gücünü kaybediyordu. Rusya'nın toprakları bu devlet aleyhinde genişliyordu. Nitekim Altınordu Devleti'nin parçalanmasından sonra Rusya daha rahat bir şekilde bu ülkenin topraklarına yerleşmiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki münasebetlerin başlaması bir Rus elçisinin Türk kuvvetleri tarafından alıkonulması üzerine olmuştur. III. İvan tarafından Macar Kralı Mathias Korvinus'a gönderilen Rus elçisi Fedor Kuritsın görevini yapıp dönüş yolunda iken Türkler tarafından Belgrad'da durdurulmuştu. Elçi Macar Kralı ile Kırım Hanı Mengli Giray'ın tavassutu ile serbest kalmıştı. Elçi bu durum karşısında Türklerle münasebet tesis etmenin lüzumunu ve Türk paşalarının da buna taraftar olduğunu III. İvan'a anlatmıştı¹. Böylece münasebetler Kırım'da, muhtemelen Ceneviz kolonileri

* Bu makale 20-26 Ekim 1991 tarihinde Kiev'de düzenlenmiş bulunan "Ukraine and the Ottoman Empire" adlı milletlerarası kongrede okunmuş olan tebliğin kısmen genişletilmiş hâlidir.

¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara 1948, 117-118; Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk münasebetlerin 1475 yılında Kırım'daki pazarlarda baş-

üzerinde başladı. Burada Rus tüccarlarının 1475'ten itibaren Kırım'da Osmanlı tüccarları ile ticaret yaptıklarını belirtmek gerekir. Ancak bu ticareti geliştirmeye ve resmileştirmeye ihtiyaç vardı.

III. İvan ileri görüşlü bir knez idi. Kırım Hanı Mengli Giray ile iyi münasebetler tesis etmişti. Bu dostluğu kullanarak Osmanlı Devleti ile ticareti geliştirmek istiyordu. Bu yüzden Mengli Giray vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne Ağustos 1492'de müracaat ederek bir elçilik heyeti göndermek istediğini bildirdi. Bu isteğe olumlu cevap verilince III. İvan, Mihail Pleşçeyev'in başkanlığında bir sefaret heyeti yolladı. Heyet önce Kefe Sancak Beyi Selim'i ziyaret etmiş ve sonra İstanbul'a gitmek üzere buradan ayrılmıştı. Bu heyet İstanbul'a kabul edildi. Genel olarak heyet Osmanlı Devleti'ne âit bulunan iskele ve limanlarda Rus tüccarlarına Türk tüccarlarına davranıldığı gibi davranılması, malların kısmen ellerinden alınmaması ve diğer bazı hususlar hakkında teminat istiyordu. Elçi Mihail Pleşçeyev'in bu istekleri makul karşılığınla geri gönderildi².

Bu tarihten itibaren Osmanlı-Rus münasebetleri arttı. Bu münasebetlerde ticarî talepler önde geliyordu. Bir müddet sonra Alagöz adlı bir Türk elçisi Moskova'ya gitti. Bu zat Moskova nezdinde ilk Türk elçisidir³. Aslında bu devirde büyük bir imparatorluk olarak bilinen Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı'na pek önem vermemektedir. Daha ziyade kürk üretiminin ve ticaretinin yapıldığı ülke olarak düşünülüyordu. İleriki yıllarda sıklaşan münasebetler, Kefe valileri veya Kırım hanları vasıtasıyla yürütülmüştür.

Bu arada Ruslar ve Kazaklarla bazı çatışmalar meydana geliyordu. Kanunî devrinde şayka (veya çayka) adlı küçük gemiler Karadeniz'de dolaşmaya başlamıştı. Bunlar Osmanlı donanmasının önünden kaçan gemiler idi. Büyük gemilerden mürekkep Osmanlı filoları, bu küçük gemilere karşı her zaman başarılı olamıyordu⁴. Böylece bu hadiseler de görüşmelere sebep olmaktaydı. Artık Osmanlı-Ukrayna münasebetleri Rusya üzerinden görüşül-

ladığı hakkında bk. Tülây Duran, "Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 3, İstanbul 1967, tefrika 1, 43-49.

² Bu elçinin esas adı Michail Andreviç (Solovey: Borisoviç) Pleşçeev Kenstatin Aksentev olup İstanbul'da fazla kalmamıştır. Nitekim 1499 yılında başka bir elçinin İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. Bk. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara 1992, 246; geniş bilgi için bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 475-479.

³ Bu elçi Kefe'den gönderilmiştir. Her halde Kemal Bey olmalıdır. Bk. Akdes Nimet Kurat, *Aynı eser*, 119; Ayrıca bk. Faik Reşit Unat, *Aynı eser*, Ankara 1992, 245.

⁴ Lûtfî Paşa, *Tevarih-i âli-i Osman*, İstanbul 1341, 398-399.

meye başlanmıştı. Moskova knezlerinden III. Vasili (1505-1533) zamanında Osmanlı-Rus ticarî münasebetleri süratle gelişti. İstanbul-Kefe arasında ticaret gemilerinin seyri arttı. Bunu bilhassa III. Vasili arzu etmekteydi. Elçiler karşılıklı olarak gidip-geldiler. III. Vasili'nin Lehistan üzerindeki düşünce ve endişeleri, münasebetleri artırmıştı. 1514 yılında Moskova'ya giden Osmanlı elçisi Kemal Bey, görevini tamamlayıp döndükten sonra münasebetler hızlandı. Başlangıçta tüccarlar gümrüksüz çalışabiliyorlardı⁵.

Ticarî münasebetler yıldan yıla yoğunluk kazandıkça iki ülke arasındaki siyasî rekabet de gelişti. Azak ve Kırım, Osmanlı Devleti için daha önemli bir mevki hâline geldi. Tabiatıyla bölge Rusya için de artık önemli idi. Zira Osmanlı nüfuzu Doğu Avrupa ve bilhassa Ukrayna üzerinde etkili oluyordu. Osmanlı Devleti XVII. yüzyıldan itibaren güç kaybetmeye başlayınca Azak ve Kırım yarımadası çatışma bölgesi hâline gelmişti. Bölge üzerindeki mücadeleler 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşına kadar devam etti. 1774 yılında Osmanlı Devleti'nin Rusya ile imzaladığı Küçük Kaynarca Muahedesi'yle Kırım'ın talihî değişti. Bu durum Rusya'nın 1783'te Kırım'ı ilhak edişine kadar devam etti.

Biz burada, ticarî münasebetler devam ederken Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatu yıllarında bölgede bazı sıkıntıların başlamış olduğunu ortaya koymak istiyoruz. Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtan bazı olaylar bu devirde yeni yeni vukubulmaktadır. Bunlar Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendiren ilk olaylardır. Aşağıdaki hükümlerden anlaşılacağı üzere devlet Azak'a yapılan taarruzları önlemek üzere ciddi tedbirler almıştır. Konumuzla ilgili 3 numaralı Mühimme Defterinde 3 adet hüküm bulunmaktadır. Bu 3 adet hükmün önce özeti sonra tam okunuşu verilecektir:

İlk hüküm Azak kadısının mektubu üzerine Kefe Sancak Beyi'ne yazılmıştır. Buna göre Nogay taraflarından gelen kimselerden öğrenildiğine göre, tahminen 3 bin Kazak gördüklerini ifade etmişlerdir. Bunların saldırı niyetinde oldukları anlaşılmıştır. Zira eli silâhlı bu insanlar Kazganov'da yangınlar çıkarmışlardır. Diğer taraftan Turahan taraflarından gelen İsmail Bey, Ruslarla Aksu'da buluşup Rus kumandan Dimitraş'ın liderliğinde 80 bin asker ile Ten suyundan geçerek etrafa saldırmışlardır. Azak kalesi tehdit altındadır. Kalede yiyecek kalmamıştır. Halk celâ-yi vatan etmek üzeredir. Aşa-

⁵ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 477-478.

ğıdaki 11 Nisan 1560 (14 Receb 967) tarihli hüküm, Azak kalesine her türlü yardımın yapılması için Kefe Beyi'ne yazılmıştır⁶:

Kefe Beyi'ne hüküm ki:

Azak kâdısı mektûb gönderüp Nogay cânibinden mu'temedü'n-aleyh kimesneler gelüp Rus cânibinden nüzûl itmiş tahminen üç bin mikdarı Kazak gördüklerin ve Kazganov nâm mevzi'de bî-nihâye tütün dütüp tüfengler atılır didüklerinde takrîrlerine muvâfık Turahan tarafından dahi gelen kimesneler İsmail Bey ile Moskov Beyi olan Rus ittifakiyla evvel-bahârda asâkir-i makhûresiyle kurudan gelüp Özi cânibinde Aksu dimekle ma'rûf mekânda İsmail ile mülâkî olup kasd-ı Kırım idüp seksen bin mikdârı asker-i makhûresine Dimitraş nâm mel'ûnu serdâr idüp Ten suyundan bu cânibe göndermek kasdında oldukların haber virdüklerin bildürüp ve zikr olunan Kazaklar zahîrelerin götürdüklerine haml olunmuştur. Ale'l-husûs kahtlıktan ahâli-i kal'anın fevka'l-had müzâyakaları olup kal'ada olan daru ekl olunup tamâm olmuşdur. Şimdiki hâlde amm ü hâsda balıktan gayrı zahîre yokdur, balık dahi bu sene çendân olmayup halkın ba'zı celâ-yi vatan eylemeğin kal'ada âdem dahi ekall-i kalîldir. Husûsiyle topçılar dahi olmayup kal'anın hıyâmın alucak a'dâ şedâyidine iktidârı olmaduğın bildürdi. İmdi zikr olunan kal'anın ahvâli şimdiye değin tedârük olmamağa bâ'is nedir? Buyurdum ki:

Vusûl buldukda te'hîr u terâhî itmeyüp zikr olunan kal'anın eger zahîresidir ve eger neferleridir ve eger topçularıdır ve eger sâ'ir yarağıdır, her birin tedârük ü ihzâr eyleyüp ve ta'mîr u termîme muhtâc olan yerlerin ve a'dâdan zarar ihtimâli olan mevazı'ı onat vechile görüp cümle umûrın tek-mîl idüp hiçbir mâddede kusûr u noksânın komayup a'dâdan el-iyâzü'billâhi te'âlâ eger kal'aya ve eger etrâf ü cevânibe zarar u gezend irişdürmekden ziyâde hazer idesin. Ve bu ahvâli sen dahi tetebbu' u tecessüs idüp a'dânın arz olunduğu üzre hareket-i bî-bereketleri vâkı' mıdır, nicedir? Tamâm-ı ma'lûm idüp dahi ana göre tedârüklerin göresin ve donanma gemileri dahi techîz ü ihzâr olunup gönderilmek üzredir ve kal'a dizdârı ve kethudâ ve sâ'ir neferlerine gereği gibi tenbih ü te'kid idesin ki gice ve gündüzlerde her biri hıfz u hirâsetde dakika fevt itmeyüp gaflet üzre olmayalar ve hüküm-i şerîfim sana ne târîhde varup ve kal'a ahvâlin ve zahîre husûsın ve sâ'ir levâzım ne vechile

⁶ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *Mühimme Defteri*, Nr. 3, h. 949. Bu Mühimme Defteri yayınlanmıştır (3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 1993). Defterin tpkı basımı ayrı bir cilt hâlinindedir.

tedârük itdügün yazup bildüresin ve sâ'ir a'dâdan vâkıf olduğun ahbâr-ı sahîhayı mu'accelen Dergâh-ı mu'allâma arz idesin.

İkinci hüküm Azak kadısının müteakip mektubuna istinaden yazılmış yeni bir hükümdür. Rus kumandan Dimitraş Azak'ı muhasara etmiş ise de mağlup olmuştur. Ancak Dimitraş'ın taarruzları bitmemiştir. Durumun ileride daha tehlikeli bir hal alabileceğini düşünen devlet, 7 parça gemiyi Azak'ın müdafaası için göndermiştir. Gemiler Azak'a yiyecek, asker ve mühimmat taşıyordu. Bu hüküm Kefe Sancak Beyi'ne 19 Nisan 1560 (22 Receb 967) tarihinde yazılmıştır⁷:

Kefe Beyi'ne hüküm ki:

Mektûb gönderüp bundan akdem fasl-ı bahârda Rus-ı menhûsdan Dimitraş nâm la'în askeriyle nehr-i Ten'den gelüp kal'a-i Azak'ı mahsûr idüp hayli ceng olup bu kulları donanma ile varup hayli ceng olup küffâr-ı hâk-sâr perâkende olup Rus cânibinden tekrâr on bin mikdârı kâfir cem' eyleyüp yine kal'a üzerine gelüp cenge başlayacak karar idemeyüp firar idüp ammâ Çerâkise tâifesinden anlar ile müttefik dört yüz mikdârı kâfir nâgâh kal'aya segirdüp kal'ada yüzden ekall atlu bulunup çıkup ve piyâdesi müzâheret idüp ba'zısı katl olunup ba'zısı esir tutulup bâkisi firâr idüp ve mukaddemâ mahmiyye-i Haleb'de sancak inâyet olunup tarîk-i dalâlete sâlik olan Jane Beyi-oğlu Rus'u tahrîr idüp askerine dil olmuşdu. Mel'ûn-ı mezbûr ve bir karındaşı iki yüz yarar ceng eri gelüp Dimitraş'a vusûl bulup Çerkes berüden ve Rus nehirden tekrâr Azak'a hücum eylemeğe ittifak idüp ve zikrolunan Jane Beyi-oğulları dönüp Azak kurbüne gelüp nehirden gelicek Dimitraş'a te'hîr iderken ol cânibde bu kulları haber alup ale't-ta'cîl âdemler salup Rusla mü-lâkat olmazdan evvel ale'l-gafle basup ve ehl-i İslâm dahi varup atların sürüp sonra ceng-i azîm olup inâyet-i Hakk ile asâkir-i İslâm mansûr ve küffâr mak-hûr, kimi kılıçdan geçüp ve kimi esir olup Rus dahi cür'et idemeyüp dönüp Jane Beyi Kansuk Bey'in ve bir karındaşın başları kesilüp mezkûrun oğlunun ve sipâhîlerinden ve Rusdan gelen başlar alâmet için gönderildi deyü bildirmişsin. İmdi ol vilâyeti hıfz için yedi pare gemi tedârük olunup irsâl olmuştur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda eger Azak'dır ve eger sâ'ir hıfz u hirâseti lâzım yerlerdir, a'dâdan gaflet câiz değildir. Tamâm-ı basîret üzre olup gemiler dahi vusûl

⁷ BOA, Mühimme Defteri, Nr. 3, h. 961.

buldukta hıfz u hirâseti lâzım olan mahalleri eger gemi ile eger sâir ne vec-hile tedârük itmek lâzım ise hüsn-i tedârük idüp a'dâdan memleket ü vilâ-yete ve re'âyâya ve berâyâyâ zarar irişdürmeyüp gaflet ile bir vaz' sudûrundan hazer idesin. Muhtâc-ı arz olanı yazup bildüresin.

Osmanlı Devleti'nin bölgenin emniyet ve huzuruna ne derecede önem verdiği peşpeşe gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır. Yeni bir hüküm Kefe Sancak Beyi'ne ve Azak kadısına gönderilmiştir. Devlet Giray Han'ın vaktiyle İstanbul'a gönderdiği arzında Azak'ta bulunan Ahmed Ağa ile Alike Ağa adlı kardeşler halka zulmettikleri için sürülmüşlerdi. Fakat bunlar bir müddet sonra dönmüşlerdir. Rus, Çerkes ve Nogaylarla işbirliği yaparak tekrar halka zulmetmektedirler. Bunlar "kalenin Rusların elinden kurtulması mümkün değildir" diyerek, halk arasında menfi propaganda yapmaktadırlar. Ayrıca halkı göçte teşvik etmektedirler. Devlet aşağıdaki 22 Nisan 1560 (22 Receb 967) tarihli hükümden anlaşılacağı üzere hadiseye el koymuştur⁸:

Kefe Beyi'ne ve Azak Kadısı'na hüküm ki:

Hâliyâ cenâb-ı emâret-meâb Devlet Giray Hân Dergâh-ı mu'allâma mek-tûb gönderüp mukaddemâ kal'a-i Azak'da Ahmed Ağa ve Alike Ağa nâm ka-rındaşları mecma'-ı tezâvir ve menba'-ı telâbîs olup şirret ü şakâvetlerinden ahâlî-i vilâyet fûrûmânde kalup umûmen izhâr-ı acz itdükleri sebebden arz olunup hükm-i şerifle sürülmüşlerdi. Ba'dehû mürûr-ı eyyâmla girü bu vilâyet-lere duhûl idüp mezbûr Alike Tomruk dizdârı olup uslûb-ı sâbık üzre fitne vü fesâda şürû' idüp ahâlî-i vilâyet bir derece şekvâ eylediler ki kâbil-i tavsîf değildir. Ve mezbûr Ahmed Ağa ve Kemâl Küçük ve Uzun Emîr dimekle ma'rûf Ca'fer nâm kimesne Kal'a-i Azak'da mütemekkinler olup ahâlî-i kal'aya itdükleri zulmden gayrı Rus ve Çerkes ve Nogay nâm adûlarla mu'âmeleleri olup takviyetden hâlî olmayup ve ahâlî-i kal'ayı izlâl idüp âşî-kâre bâtul kelimât ile kal'a Rus elinden halâs olmak muhâldir, başınız tedârükün görüp evlâd ü evzâcınız kendü elinizle küffâr esîr eylemek husûsan cihetleriniz dahi şey-i kalîldir deyü iğvâ virüp hisârı galebe kalmağa bâis olup ifsâddan hâlî değillerdir. Velhâsıl mezbûrûn-ı müfsidinin bu vilâyetde değil vilâyet-i âhara ne dâhil iderse zararları müretteb olmak mukarrer bilüp bu vilâyeti anlarun şerr u şûrlarından halâs kılup Bahr-i sefid cezâirlerinden bir cezireye irsâl olunalar deyü i'lâm idüp ve sâbıkâ irsâl olunan hükm-i hü-mâyûnun sûretin dahi bile göndermeğın buyurdum ki:

⁸ BOA, Mühimme Defteri, Nr. 3, h. 985.

Vardukda onat vechile tetebbu' u tecessüs idüp göresin. Sâbıkâ emr-i şerifimle sürgün olan eger mezbûrlardır ve eger gayrıdır, anun gibi yerlerine gelüp girü temekkün ü tavattun itmiş kimesneler varsa ol asıl kimesneleri emr-i şerif-i sâbıkım mücebince amel idüp gönderesin.

Yukarıda bahsedilen hadiselerden sonra Anadolu'da Karadeniz sahilleri zaman zaman Kazak taarruzlarından zarar görmeye başladı, Kazaklar XVII. yüzyıl başlarında teşkilatlanmaya başlamışlardı. Özellikle Zaporog Kazakları (Türk kaynaklarında Sarıkamış Kazakları) Hatman denilen liderlerinin başında Ukrayna arazisinde toplanıyorlardı. Bunlar şaykalarla Osmanlı Devleti sahilleriyle, Kırım sahillerini taciz etmekteydi. Karadeniz bölgesinin zengin ve mamur şehirlerinden biri olan Sinop Ağustos 1614'te bir Kazak akımına hedef oldu. Kazak akıncıları şehirde önemli tahribat yaptıkları gibi, bir çok esir de alıp götürdüler⁹. Bu hadise Sadırazam Nasuh Paşa'nın azl ve idamına sebep olmuştur. Kazaklar daha sonra takip edilmişler ve cezalandırılmışlardır.

Kazakların 20 Temmuz 1624'te İstanbul Boğazı'na kadar gelip boğazda Yeniköy ve Sarıyer'e çıktıkları ve yağmalar yaptıkları da Osmanlı tarihinde meşhur hadiselerdendir. Bu hayreti mucip hadise İstanbul'da büyük şaşkınlık ve öfke yaratmıştır¹⁰.

Bundan sonra Karadeniz'de Osmanlı sahilleri Kazak tehdidi altına girmiştir. Osmanlı donanması da daima açık denizde nöbet tutmuştur. Nitekim 1625 yılında Karaharman hizasında açık denizde 350 adet şayka ile karşılaşan Osmanlı donanması galip gelmiştir¹¹.

Kazak halkının devlet kurma çalışmalarında Osmanlı Devleti'nin yardımlarını görüyoruz. Kazak topraklarının Rus ve Leh akınları ile karşı karşıya kalması üzerine Kazak Hatmanı Wichowski, Ruslarla mücadele için Kırım Hanı Mehmed Giray'dan yardım istedi. Han da Ferraş Bey adında bir kumandanını Rus ordusu üzerine sevkmişti. Tatar kuvvetleri 10 bin kişilik bu orduyu mağlup etti. Bu seferde Osmanlı kuvvetleri de bulundu. Bu ilk Osmanlı-Kazak ittifakıdır¹². Bundan sonra Osmanlı-Kazak işbirliği devam

⁹ Peçüyi, *Tarih*, II, İstanbul 1283, 342; Naima, *Tarih*, II, İstanbul 1280, 117-118.

¹⁰ Naima, *Tarih*, II, 340.

¹¹ Naima, *Tarih*, II, 356-359.

¹² Naima, *Tarih*, VI, 409-416.

etmiştir. Nitekim 1663 yılındaki Uyvar muhasarasında 15-20 bin kadar Kazak atlısı da bulunuyordu.

1672 yılında IV. Mehmed'in Lehistan seferine çıkmasının sebebi, Sarıkamış, Barabaş ve Potkal adlarıyla 3 gruba ayrılan Ukrayna Kazaklarının himayesi içindir. Osmanlı Devleti Kazakların yardım talebi üzerine bu seferi açmıştır. Bilindiği gibi Kazaklar bu tarihe kadar Lehistan ve Rusya arasında ezilmişler ve bir türlü kendi devletlerini kuramamışlardı. Bunun üzerine Kazak Hatmanı Doroszenko (Osmanlı kaynaklarında Doreşinko) önce Kırım hanına sonra Osmanlı Devleti'ne meyletmiştir. IV. Mehmed, Hatman Doreşinko'nun yardım talebi ile bizzat ilgilendi. Onun zamanında Osmanlı-Ukrayna münasebetleri en zengin devrini yaşadı. Hatman, İstanbul'a elçi gönderip resmen Osmanlı tabiyetine girmiştir. Ukrayna'nın bir Türk sancağı haline getirilmesini ve kendisinin de sancak beyliğine tayiniyle himayesini istemiştir. Bu talep derhal kabul edilmiştir. Doreşinko sancak beyi olmuş ve sancağa 6 bin asker gönderilmiştir. Hatta Hatman Doreşinko'ya devlet tuğ, tabl ve alem göndermiştir. Lehistan kralına gönderilen Nâme-i Hümâyûndan anlaşıldığına göre Ukrayna, Osmanlı Devleti'ne bağlı diğer ülkeler gibi Havza-i emn ü âmâna dahil olmuştur. Lehistan'ın tecavüzlerinin devamı üzerine tekrar sefere karar verilmiş ve Kırım Hanı Selim Giray da çağrılmıştır¹³. Bunun üzerine Lehistan, Kazak hatmanını âsî gibi kabul etmiş ve üzerine kuvvet göndermiştir. Osmanlı Devleti bu haber üzerine, Lehistan Kralı Michel Korybut Wisnioviecki'ye tehditvarî bir Nâme-i Hümâyûn gönderip Ukrayna'ya müdahaleden vazgeçmesini ihtar etmiştir. Buna mukabil kral da padişaha bir mektup göndermiştir. Kral mektubunda seleflerinin barışa riayet ettiklerinden ve Kazak tecavüzlerine engel olma gayretlerinden bahsetmiştir. Ukrayna'nın Lehistan'a âit olduğunu da iddia etmiştir. Ayrıca Doreşinko'nun hâin olduğunu da bildirmiştir¹⁴. Bu mektuba cevabı sadriazam Fazıl Ahmed Paşa vermiştir. Sadriazam kralın iddialarını reddetmiştir¹⁵.

IV. Mehmed bizzat ordunun başına geçip, Sadriazam Fazıl Ahmed Paşa da maiyetinde olduğu halde 4 Haziran 1672'de Edirne'den Lehistan'a hareket etti. Türk ordusu Podolya eyaletinin merkezi Kamenîçe kalesine yöneldi. Ordu yolda iken Kırım Hanı Selim Giray ile Kazak Hatmanı Doreşinko da

¹³ Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, I, İstanbul 1928.

¹⁴ Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, I, 569-570.

¹⁵ Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, I, 570-572.

500 Kazak askeriyle gelip orduya katıldı¹⁶. 18 Ağustos 1672'de kale önüne varıldı. Kale 8 günde vire ile fethedildi. Kaleyi teslim işi 5 madde ile gerçekleşti. Bundan başka Lemberg, Bucaş, Yazlavitse, Zolotank, Lublin, Belezice, Kulandon, Bozanowa ve İzvança kaleleri ile palangaları mukavemetsiz alınmıştır. Bu sırada Lehli kumandan Jean Sobieski taciz hareketlerinde bulunmuştur¹⁷.

Bundan sonra Lehistan barış istemiştir. Yapılan Bucaş Anlaşması'na göre (18 Ekim 1672) Podolya Eyaleti Osmanlı Devletine terkedilmiş, Ukrayna'da Türk nüfûzu kabul edilmiştir. Lehistan yılda 220 bin duka altın ödemeye mecbur tutulmuştur. Leh kralı ise Hatman'a dostâne muameleye mecbur kalmıştır. Ancak Lehistan'da Diet meclisi bu şartları ağır bulup kabul etmedi. Nitekim Jean Sobieski Türk ordusu çekildikten sonra bazı kaleleri geri almıştır. Bu defa IV. Mehmed ikinci defa Lehistan seferine çıktı. Türk ordusu mağlup oldu. Askerî bakımdan önemli bir kale olan Hotin, Leh kuvvetlerine teslim oldu (1673)¹⁸.

Diğer taraftan Ruslar, fırsatı değerlendirip Ukrayna'ya taarruz ettiler. Kazak şehirleri olan Czerkas, Kaniow ve Corsum'u işgal ettiler. Dorişenko'nun merkezi olan Cehrin kalesini muhasara ettiler (1674). IV. Mehmed, Hacıoğlu Pazarı'ndan hareketle 8 Ağustos'ta Ukrayna'nın İspel Ovası'na girdi. Dorişenko'yu Rus muhasarasından kurtarmak üzere Kırım Hanı Selim Giray gönderildi. Bu haberi alan Rus ordusu kale önünden firar etti. Bu zaferden sonra Buğ (Aksu) nehrinin her iki sahilinde 32 gün kalan IV. Mehmed, bölgede durumu güçlendirdi. Yeni kaleler inşa edildi. Birkaç yıl sonra Rus tecavüzleri tekrar başladı. IV. Mehmed yeni bir sefer için Dîvân-ı Hümâyûnu topladı. Sefer kararı verildi. Hazırlıklar başlamış iken Rus Çarı Kırım hanı vasıtasıyla barışa razı oldu (1681). Dinyester-Dinyeper (Turla-Özü) arasındaki arazi Osmanlı hâkimiyetine dahil edildi. Kief Ruslara bırakıldı¹⁹.

IV. Mehmed Ukrayna'nın siyasî durumuna özel bir önem vermiştir. Bu devirde Osmanlı Devleti'nin iç durumunun pek iyi olmadığı düşünülürse;

¹⁶ Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, I, 588-590.

¹⁷ Silâhdar Mehmed Ağa, *Tarih*, I, 590-592; 601-603.

¹⁸ Râşid, *Tarih*, I, İstanbul 1282, 311-313; M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İA*, 551-552.

¹⁹ Osmanlı tarihinde önemli bir yer işgal eden Ukrayna, bir eserde "Zikr-i Memleket-i Ukrayna, evsâf-ı gürûh-ı Kazak, âdet-i kavm-i Kazak" olarak da yer almıştır. Bk. Süleymaniye Esad Efendi Ktb. nr. 2044 den naklen Cengiz Orhonlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartunlu İbrahim Hamdi'nin Atlası", *Tarih Dergisi*, Sayı 19, İstanbul 1964, 115-140.

padişahın verdiği önemin derecesi anlaşılabilir. Zira Osmanlı Devleti, İran savaşlarını yeni bitirmiş, Celâli isyanlarıyla uğraşmış ve Girit seferini yeni tamamlamıştı. IV. Mehmed seferden pek hoşlanmamasına rağmen, bu uzak mesafelere gidebilmiştir. Üstelik Lehistan ve Rusya gibi iki büyük düşmanla çarpışmayı göze almıştır. Bu sûretle Podolya ve Ukrayna'nın emniyeti sağlanmıştır. Bölge teşkilâtlandırılmış ve Osmanlı câmiasına dâhil edilmiştir. Bu fetihlerle Osmanlı Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ancak bu mutlu devir Karlofça Andlaşması'na (1699) kadar devam etmiştir. Muahedenin Lehistan ile ilgili üçüncü maddesine göre Kamenice'deki asker kaleden çıkarılarak Lehistan'a terkedilmiştir. Ukrayna ve Podolya da boşaltılarak Lehistan'a verilmiştir. Osmanlı-Ukrayna münasebetlerinde ortaya çıkan önemli bir husus da Rus Çarlığı'nın büyümekte oluşudur. Osmanlı Devleti bu tehlikeyi anında görmüştür. Bu yüzden Ukrayna üzerinde azamî dikkat sarfetmiştir. Yıllarca sürdürdüğü savaşlarda başarılı olmuş ise de mesafenin çok uzak oluşu, bölgedeki nüfuzunun sürekliliğini engellemiştir. Buna Dorişenko'nun kaysak siyasetini de ilâve etmek yerinde olur.